

INSTITUCIONALNI NIHILIZAM KAO BARIJERA EKONOMSKOG RASTA U DRŽAVAMA JUGOISTOČNE EVROPE

Prof. dr. Veselin Drašković

Doc. dr. Mimo Drašković

Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor

e-mail: veso-mimo@t-com.me

Sažetak: U periodu postsocijalističke tranzicije djelovao je čitav sistem anti-institucionalnih i kvazi-institucionalnih faktora. Oni su u razvojnom pogledu imali kočioni i destruktivan karakter. Zato su se veoma negativno odrazili na ekonomski rast. Cilj rada je da se ukaže na značaj pozitivnih institucionalnih i strukturnih promjena u dugom roku, jer bez njih nije moguće ni govoriti o ekonomskom razvoju. Navedeni faktori su direktno i sinergistički uticali na generisanje institucionalnog vakuuma (u početku tranzicije), a onda i dugoročne konglomeratne nesistemnosti. U radu se polazi od osnovne hipoteze da je pod dejstvom kvazi-monističke institucionalne ekonomske politike kvazi-neoliberalnog tipa došlo do fenomena koji se uslovno može nazvati institucionalni nihilizam. Koristi se i pomoćna hipoteza da se preko ideje institucionalnog nihilizma mogu objasniti pojedini glavni uzroci neuspješne postsocijalističke tranzicije. U radu se pokušava dokazati postojanje navedenog fenomena preko navođenja raznih primjera iz nekoliko oblasti. Metodološka, deskriptivna i logička analiza navedenih primjera verifikuje polaznu i pomoćnu hipotezu.

Ključne riječi: ekonomske institucije, kvazi-institucionalni nihilizam, kvazi-neoliberalizam, tranzicijske privrede Jugoistočne Evrope.

INSTITUTIONAL NIHILISM AS A BARRIER TO ECONOMIC GROWTH IN THE COUNTRIES OF SOUTH EAST EUROPE

Abstract: In the period of post-socialist transition, there was a whole system of anti-institutional and quasi-institutional factors in force. From the aspect of development these factors had a hindering and destructive character. For that reason, they had a very negative impact on economic growth. The aim of this paper is to emphasize the importance of positive institutional and structural changes in the long run, as without them it is not possible to speak about economic development at all. The aforementioned factors had a direct and synergy effect on the generation of an institutional vacuum (in the early stage of transition), and afterwards on the long-term conglomerated unsystematic approaches. This paper starts from the basic assumption that under the impact of the quasi-monistic institutional economic policy of the quasi-neo-liberal type a phenomenon occurred that could conditionally be called

institutional nihilism. The “side” hypothesis used is that through the idea of institutional nihilism it is possible to explain some of the main causes of unsuccessful post-socialist transition. This paper attempts to prove the existence of the mentioned phenomenon by giving various examples in several fields. Methodological, descriptive and logical analyses of the mentioned examples verify the basic and the side hypotheses.

Key words: Economic Institutions, Quasi-institutional Monism, Quasi-neo-liberalism, SEE Economies in Transition.

1. UVOD

Živimo u svijetu i vremenu postojanja (da ne kažemo dominacije) mnogih kvazivrijednosti, vulgarizacije teorije, prakse i urušavanja svega i svačega, čak i tako svetih stvari kao što su ekonomski rast, ekonomski razvoj i društveni prosperitet. Ne uništavaju se samo civilizacijski standardi i kriterijumi, nego i poštovanje, i to uglavnom od trke (koju posmatramo) rijetkih pojedinaca za bogaćenjem po svaku cijenu, na terenu koji naginje na njihovu stranu. Funkcioniramo u predugom tranzicijskom razaranju svih oblika vrijednosti, ne samo (masovno) individualnih, nego i zajedničkih, nacionalnih. Na većini tranzicijskih prostora demokratija⁴⁹ je supstituisana partiokratijom. Vulgarizovani totalitarizam i dogmatizam privilegovanog kvaziindividualizma (koji je suprotan masovnom individualizmu) je stavio narod u funkciju vlasti, umjesto obratno, da vlast bude u funkciji naroda. Obećani slobodaski, tržišni i preduzetnički raj (sloboda izbora i dr.) se pretvorio u pakao redukovanog preživljavanja.

U ovom radu se objašnjava fenomenološka suština institucionalnog nihilizma, njegova destruktivna i antirazvojna uloga.

2. TEORIJSKI PRISTUP

Jedno od najvažnijih, najsloženijih i najdiskutabilnijih pitanja savremene tranzicije⁵⁰ u postsocijalističkim državama uopšte, pa i Jugoistočne Evrope su sloboda izbora i konzistentna

⁴⁹ Ljudi koji ne vjeruju u demokratiju moraju znati da ne postoji idealna demokratija, ali da je bliža idealnom diktatura, koja je negativna i primitivna u svojoj brutalnosti. Jer, lakše je upravljati s pokornim masama nego s ljudima koji slobodno misle. Još se nije rodio “*bolji demokrata od pokornog sluga*” (ruska poslovice).

⁵⁰ Na početku procesa reformi koji je nazvan “tranzicija” bilo je mnogo više dilema i pitanja nego jasnih vizija i odgovora, makar za široke narodne mase. Naivno smo pisali (V. Drašković 1995, s. 7): “*Ekonomika je bila prosto zatečena pred burnim i brzim promjenama u praksi, pa tako nepripremljena nije uspjela da osmisli teorijske osnove raznih procesa, koji sačinjavaju magistralni pravci tranzicije. Čini se da teorija kasni i sa analizom navedenih promjena, posebno u dijelu verifikacije hipoteze konvergencije*” (raznih formacijskih sistema – prim. autora). Bili smo u uvjerenju (kao i danas) da je tranzicija trebala da tendira izgradnji mješovitog

kombinacija raznih oblika i mehanizama privrednog regulisanja. Ono rezultira iz problema šireg društvenog regulisanja (političkog, institucionalnog, socijalnog, moralnog i dr.). Većina predstavnika raznih pravaca ekonomske nauke je skoro jedinstvena u ocjeni da je neophodan pluralizam⁵¹ ekonomskih institucija, u raznim kombinacijama. U teorijskoj ravni se vode sporovi po pitanju granica i oblasti djelovanja ekonomskih institucija, njihovoj socijalnoj usmjerenosti, angažovanosti i sl. U praksi se u većini država tranzicije situacija približava disfunkcionalnosti institucija u skoro svim društvenim i ekonomskim oblastima.

Veliki broj naučnih članaka iz respektabilne institucionalne ekonomije sigeriše brojne mogućnosti i nasušnu potrebu njene primjene u postsocijalističkim državama uopšte, kojima pripadaju u države Jugoistočnog Balkana. Navedene teorije determinišu neophodnost primjene institucionalnog pluralizma uopšte, a posebno u dijelu ekonomskog razvoja i ekonomske politike. Na taj način, one praktično ukazuju na pogubnost i jednostranost svakog ekonomskog institucionalnog monizma (navodnog neoliberalizma, koji se u praksi pokazao kao suprotnost izvornom ekonomskom modelu, tj. kao kvazineoliberalizam). Posebno je za praksu pomenutih država karakteristična vulgarizacija i pseudoprimjena neoliberalne ekonomske politike, sa dominantnom interesnom i grabeškom orijentacijom. Ako se tome doda naučno i praktično dokazana civilizacijska imperativnost veze između institucija i održivog ekonomskog razvoja i ekonomskog rasta, onda je jasno identifikaciono polje tranzicijskih problema, među kojima negativne stope ekonomskog rasta zauzimaju bitno mjesto, jer su onemogućile ekonomski razvoj kao njegova bitna odrednica (pored strukturnih i institucionalnih promjena i drugog roka).

U nekoliko naučnih radova (navedeni u literaturi) smo pokušavali da verifikujemo ideju o postojanju specifičnog fenomena institucionalnog nihilizma u državama tranzicije, kojima pripadamo. Smatrali smo da je možda preko te ideje moguće objasniti mnoge društvene i ekonomske tokove, pojave i manifestacije krize.

Postoje brojni savremeni teorijski institucionalni pristupi problemima ekonomskog rasta i razvoja. Svima njima je zajedničko to što se bave pitanjima konkretnih sadržaja, dinamike i potrebe usavršavanja ekonomskih institucija. Svi oni se mogu funkcionalno primijeniti u tranzicijskim privredama. Ali, na žalost, osim rijetkih istraživanja u pomenutim državama, oni ni do danas nemaju duboku, ozbiljnu, kompleksnu i konzistentnu metodološko-istraživačku

društva i mješovite ekonomije – institucionalno pluralističkog tipa. U skladu s davno izraženim Toynbee-jevim (1934, p. 150) shvatanjem o potrebi pretvaranja jednostranih obilježja (unification) u njihovo istinsko jedinstvo (unity). Društva i privrede u kojima će se formirati zrela, realna tržišna privreda kao podsistem mješovite ekonomije (pluralizma ekonomskih institucija). Na žalost, već od samog početka, umjesto konzistentne razvojne strategije, zasnovane na institucionalnom pluralizmu, nametnula se pogubna, na prvi pogled institucionalno monistička, a u suštini vulgarizovana kvazi-neoliberalna ekonomska ideologija.

⁵¹ Pluralizam kao razvojni princip je organska i cjelovita karakteristika razvijenih društava i privreda. On se dokazao kao oblik kretanja i rešavanja brojnih protivrječnosti između javnih i privatnih interesa (V. Drašković 1995, s. 27). Zasniva se na dinamičkoj ravnopravnosti i usklađivanju međusobno konkurišućih raznovrsnih institucionalnih oblika regulisanja i koordinisanja ljudskih aktivnosti (društvenih i ekonomskih).

zasnovanost. Zašto je to tako? Vjerovatno postoji više razloga, među kojima ćemo istaći samo najvažnije. Prvi razlog je netransparentnost i nedostupnost (osim medijske) tačnih podataka o brojnim „reformskim“ mjerama i eksperimentima. Drugi razlog je hronični nedostatak novčanih sredstava za odgovarajuća naučna istraživanja. Treći razlog je izbjegavanje (eliminisanje) finansiranja naučnih projekata koji iole zadiru u oblast ekonomskih institucija.

I opet isto pitanje: zašto? Valjda zato što je čak i onima, koji ne znaju šta su u stvari institucije, kako djeluju i u čemu je njihov značaj, jasno da „pravila igre“ u većini država tranzicije naginju na jednu (vidljivu, nečiju) stranu. Na čiju stranu? Na stranu onih malobrojnih monopolista, koji su iskoristili povlašćene uslove da se brzometno obogate preko raznih netržišnih načina (u uslovima zvanične retoričke proklamacije tržišnog monizma, konkurencije, programiranog koncentrisanja privatne svojine itd.).

3. ŠTA JE INSTITUCIONALNI NIHILIZAM

Nihilizam potiče od latinske riječi nihil, koja znači ništa. Slično drugim oblicima nihilizma, institucionalni nihilizam nijesmo upotrijebili u bukvalnom, nego u metaforičkom smislu, da bi ukazali na činjenicu da u pojedinim postsocijalističkim državama objektivno nije bilo (ili je bilo nedovoljno, bez kritične mase) realnih institucionalnih promjena, odnosno da nijesu djelovale (ni približno) u dovoljnoj mjeri institucije (konkretno smo razmatrali ekonomske). Pri tome smatramo da se kao osnovni razlog (uzrok) tome može označiti supstitucija institucija od strane raznih alternativnih oblika, koji su imali pseudoinstitucionalni karakter.

Dodatno terminološko objašnjenje našeg shvatanja (ideje) institucionalnog nihilizma može se locirati na njegovu moguću upotrebu za markiranje deficita, tj. nedovoljnosti ekonomskih institucija, njihovo pretjerano zatajivanje, pogrešnu ciljnu usmjerenost, blokadu realnih institucionalnih promjena zbog određenih jasno izraženih interesa itd. Pri tome postoji nekoliko bitnih odrednica, koje diferenciraju i determinišu razmatrani termin:

- a) svjesnost kreiranja antiinstitucionalnog ambijenta,
- b) održavanje u dugom roku,
- c) interesna motivacija,
- d) antirazvojna orijentacija,
- e) kvazineoliberalna ideologija kao teorijska podloga i
- f) partiokratska fenomenološka etimologija i
- g) institucionalni nihilizam u glavama (B. Yeznkyan).

Polazeći od navedenih razmišljanja, institucionalni nihilizam se može definisati kao specifičan oblik antirazvojnog kočionog mehanizma sistemskog tipa, koji karakterišu sljedeći degenerativni procesi:

- a) krizno i apatijsko društveno-ekonomsko stanje, koje je nastupilo poslije dugoročnog antiinstitucionalnog djelovanja, odnosno zatajivanja zvaničnih institucija i prepuštanja dominacije alternativnim institucijama,
- b) selektivno i privilegovano korišćenje postojećih institucija u cilju bogaćenja manjine na račun većine,
- c) dugoročna, svjesna i interesno orijentisana blokada realnih institucionalnih promjena u svim segmentima društva i privrede,
- d) forsiranje kvaziinstitucionalnih i metainstitucionalnih promjena,
- e) dugoročno djelovanje bilo kojeg oblika vulgarizovanog institucionalnog monizma, odnosno kvaziinstitucionalnog monizma (npr. neoliberalnog i dr.) i
- f) dugoročno reprodukovanje institucionalnog vakuuma, bez preduzimanja odlučnih mjera da se isti eliminiše i pretvori u institucionalni ambijent, koji nesumljivo vodi ka održivom ekonomskom rastu i razvoju.

Može se primijetiti da je suština svih navedenih odrednica i procesa u tome što je retorika o promjenama supstituisala realne promjene, uz izraženu socijalno-patološku antinomiju (zbog čega i koristimo prefiks kvazi: npr. umjesto konkurencije postoji kvazikonkurencija itd.).

4. KAKO NASTAJE I ODRŽAVA SE INSTITUCIONALNI NIHILIZAM

Nijesmo usamljeni autori u označavanju primjene kvazi-neoliberalne (kvazireformske) ekonomske politike kao jednog od glavnih uzroka katastrofalnih privrednih rezultata u većini postsocijalističkih privreda. Više puta smo pisali i objašnjavali načine na koje je ta, po svom karakteru antiinstitucionalna ekonomska politika, dovela do kočenja i limitiranja ekonomskog rasta. To je imalo i ima za posljedicu dugoročno reprodukovanje društvene i ekonomske krize. Bez obzira što su krize imanentne institucionalno razvijenim državama i privredama, činjenica je da je ignorisanje dugogodišnjih negativnih ekonomskih rezultata moguće samo u antiinstitucionalnim uslovima, odnosno u uslovima fingiranja institucija, što god da se pod tim terminom podrazumijeva.

Svakako je potrebno praviti razliku između početnog tranzicijskog institucionalnog vakuuma od dugoročnog institucionalnog nihilizma, koji je, kako ispravno konstatuje M. Mesarić (2011, s. 12) rezultat dugoročne primjene „patologije neoliberalnoga modela“ (bolje je reći: kvazineoliberalnog modela – prim. autora). Na taj način je stvoren društveno neodgovorni i mutantni privredni i društveni poredak, u kojem ekonomska politika samo liči na marionetu pojedinih povlašćenih i interesno (a ne razvojno!) orijentisanih „elita“, kojima, kako se čini, služi za očuvanje i uvećanje imovine (posljedično - i moći).

Kao autori nikad nijesmo i nećemo ući u zamku pravljenja greške konstatacijom da uopšte ne postoje i ne djeluju institucije (što bi se moglo pogrešno zaključiti iz složenice institucionalni nihilizam). Naravno da postoje i djeluju institucije. Ali, postavlja se nekoliko vezanih pitanja: Kako (na koji način) djeluju institucije? Da li su su zatajile institucije? I ako jesu zatajile (a to je očigledno), zašto su zatajile institucije? Odgovor je očigledan: uglavnom zato što su pretvorene u paravan za njihovo neograničeno i interesno orijentisano zaobilaženje. To je, naravno, moguće ostvariti samo u uslovima (skoro) totalne dominacije politike nad ekonomijom, tj. u uslovima „politike kao sudbine“, kako je to još u socijalizmu proročanski govorio crnogorski ekonomski Akademik Prof. B. Gluščević.

Navedene uslove postojanja institucionalnog vakuuma karakterišu brižljivo osmišljeni i dugoročno lobistički stvarani fenomeni „jatačke ekonomije“, elitistički kontrolisanog logrollinga i ekonomskog klockotrizma neoliberalnog tipa (termini V. Draškovića). Svi navedeni fenomeni su ukorijenjeni u krajnje vulgarizovanom metodološkom individualizmu i njegovim pogrešnim interpretacijama u režiji alibi-ekonomista i raznih stakeholderskih „reformista“. Konkretnije rečeno, navedene uslove karakteriše nomenklaturno uslovljeno i strogo kontrolisano ekonomsko ponašanje, koje je suprotno od regularnih normi i pravila, jer ga determinišu subjektivni i alternativni regulatori neformalnog tipa. Krajnje redukovani individualizam (rijetkih pojedinaca) je dominantno supstituisao proklamovanu masovnost (privatne svojine, preuzetničke efikasnosti, ekonomskog izbora itd.). On je „odozgo“ nametnut kao društvena i civilizacijska norma i onda je postao dogmatski sveti gral netržišnog, neizmjernog i neograničenog bogaćenja po svaku cijenu.

U svemu tome je paradoksalno da je kao osnovno metodološko oruđe za suzbijanje, imitiranje i fingiranje institucionalizacije, posebno u dijelu institucionalne konkurencije, korišćena nenaučna redukcija ekonomske teorije (preko forsiranja navodnog modelskog „mesijanskog neoliberalizma“, a u stvari kvazineoliberalizma) i prakse (preko urušavanja privrednog sistema u ključnim njegovim segmentima, posebno u dijelu grabeškog pretvaranja državne svojine u privatnu). Sve to skupa je doprinijelo do stvaranja neefikasnih privrednih sistema, koji su ponegdje doveli do nemogućnosti stvaranja nove vrijednosti na nivou kritične održive mase. Na taj način je u pojedinim tranzicijskim državama stvoren začarani krug siromaštva, nerazvijenosti, nezaposlenosti i nealternativnosti. I opet: kako i zašto? Zbog zanemarivanja nesporne potrebe za a) realnim institucionalnim promjenama, b) institucionalnom komplementarnošću (suštinski: institucionalnim pluralizmom) i c) institucionalnom konkurencijom.

Fenomenološko istraživanje stvarnih uzroka navedenih problema zahtijeva rigoroznu i dublju kritiku „neoliberalne“ apologetike, koja je odavno prerasla u dogmu zvanu kvaziinstitucionalni monizam (u dijelu zvanične razvojne politike – ako ona uopšte i postoji u nekim privredama, zatim ekonomske politike i sl.). Zatajivanje ekonomskih i društvenih institucija, njihova vulgarizacija i zloupotreba, kao i kočenje institucionalnih promjena postali su manir i dugogodišnja praksa u pojedinim tranzicijskim državama. Kako se to

dogodilo, koja je metodologija pri tome korišćena? Odgovor je takođe jasan: formiranjem, jačanjem i dominacijom sistema alternativnih institucija, koje smo detaljno objasnili u navedenim radovima. Ovdje ćemo ponoviti samo najvažniju konstataciju: ekonomske institucije su zamijenili njihovi alternativni i kvazi-oblici (imitacije i improvizacije) kao što su:

- *metainstitucionalizacija* (stvaranje nadinstituta i totalnih instituta društvene i privredne kontrole),
- *institucionalni kvazimonizam* („mesijansko“ jačanje nekontrolisanog »tržišta«, bez paralelnog formiranja komplementarnih institucija državnog regulisanja) i
- *kvaziinstitucionalizacija* (paternalizam, monopolizam, lobizam, socijalna patologija, siva ekonomija, rentno orijentisano ponašanja, naturalizacija, ulična konverzija valuta, dominacija politike nad ekonomijom, grabeška privatizacija, privilegovani „efikasni vlasnici“ itd.

5. PRIMJERI ULOGE INSTITUCIONALNOG NIHILIZMA U STVARANJU ANTIINSTITUCIONALNE RENTE

Dijalektika privrednog razvoja je davno verifikovala neophodnost resursno-alokacione, organizacione, inovacione, motivacione, institucionalne i informacione kombinacije. Preduslov za navedenu kombinaciju je sinergističko i pluralističko djelovanje svih društvenih, ekonomskih, političkih i drugih institucija. Nije veliki problem kad neko u gornjem smislu slučajno i/ili povremeno pogriješi, nego ako to radi smišljeno, interesno i dugoročno, uz prateće „*oportunističko neznanje*“ (termin Myrdal-a). U tom slučaju dolazi do favorizovanja i promocije subjektivnog izbora, kojim se netržištan način maksimizuje sopstvena korisnost na račun tuđe (čime se redukuju tuđi izbori – što je direktno u suprotnosti sa Pareto optimumom). Rigidna i nealternativna interesna jednostranost je ispoljena u djelovanju kvazineoliberalnih ekonomskih politika u pojedinim postsocijalističkim državama uopšte, pa i u Jugoistočnoj Evropi.

Da bi se do kraja shvatio predloženi termin institucionalni nihilizam i njenov metaforički smisao, navešćemo nekoliko konkretnih primjera iz svakodnevnog i običnog ljudskog i akademskog (a ne privrednog) života. Oni uopšte ne dotiču medijski identifikovane privatizacije, razne druge kriminalne radnje i „škakljive“ oblasti u kojima se suštinski reprodukovao institucionalni nihilizam. Naravno, ne pominju se ni imena, ustanove i države u kojima se radnja događa. Sve ostaje u oblasti apstraktne, fenomenološke i teorijsko-metodološke analize tranzicijske prakse. Prepoznavanje je moguće, ali neće doprinijeti rešenju problema. Riječ je o običnim i svakodnevnim primjerima klasičnog anti-institucionalnog ponašanja, koji su dovoljni da u potpunosti objasne i otkriju smisao predložene ideje i suštinu pogubnog djelovanja razmatranog fenomena.

Pri tome je bitno da se pokaže i uoči jasna razlika (djelovanja) između svjesnog i nesvjesnog, stvarnog i prividnog, dokazivog i nedokazivog, vidljivog i nevidljivog, privilegovanog i nepriviligovanog, očiglednog i spornog. Upravo nesumnjivo postojanje navedenih razlika omogućuje sagledavanje jasnih granica između institucionalizovanog i anti-institucionalizovanog. Kad bi se skupila sva ta ogromna količina, broj i razmjere prekoračenja razmatrane granice, tj. kad bi se svi ti primjeri generisali u jednu granicu, dobio bi se negativan društveni efekat, koji bi približno bio jednak fenomenu koji smo metaforično označili kao institucionalni nihilizam. To ustvari i jeste *ništa* (ili gubitak) za društvo, koji istovremeno predstavlja dobit za privilegovane i netržišno obogaćene pojedince. Na taj način je akumulirana antiinstitucionalna renta. Dakle, radi se o izvedenom fenomenu, koji se manifestovao i realizovao u međusobno zavisnom, dvojnog efektu, a koji je rezultirao iz fenomena institucionalnog nihilizma.

Prvi primjer. U situaciji dugoročne i teške ekonomske krize, velike nezaposlenosti i niskog životnog standarda, u većini razmatranih država su (skoro) svi „kafići“ stalno puni. Svi plaćaju račune (niko ne bježi). Odakle nezaposlenom narodu novac? Jedini mogući (uopšteni, uslovni) odgovor je: od alternativnih (antiinstitucionalnih) oblika zaposlenosti.

Drugi primjer. U velikom procentu (ocijenjeno svakodnevnom posmatranjem) u mnogim ugostiteljskim objektima (ljeti i u turističkim objektima- izdavanje soba i sl.) se ne plaća porez (duple kase, lažni računi i/ili obični paragon blokovi).

Treći primjer. U vladinom konkursu (koji je dostupan na Internetu) jasno piše da se sredstva za projekat ne mogu dodijeliti osobama koje su ih po istom osnovu ranije dobili. Onda se (anonimno!) odbiju osobe kojima su inostrani ocjenjivači čestitali na odličnim projektnim aplikacijama. Pa se sredstva daju upravo onima koji prema navedenim uslovima nemaju na to pravo. I ne samo to, nego ti vječiti favoriti dobiju desetostruko veće iznose. Ni tu nije kraj anti-institucionalne farse, jer se nekima odobre istovremeno po dva projekta! Kome? Neoliberalima se na razne načine daju državna sredstva! Bez tržišta, sa onemogućenom konkurencijom mnogo kvalitetnijih istraživača i projektnih aplikacija.

Četvrti primjer. Rukovodeća osoba prikazuje da radi preko 130 sati dnevno. Sve napismeno, sve naplaćeno. Pored toga, uzima oko 100 dnevnic godišnje (što znači da je skoro pet mjeseci odsutan sa radnog mjesta). Ali sve obaveze (koje zahtijevaju prisustvo) na radnom mjestu, navodno izvršava. Zamjenjuju ga ljudi s ulice, čak i penzioneri, bez odgovarajućih kvalifikacija. Slučaj više puta ispituju policija i razne inspekcije. Bez institucionalnih rezultata.

Peti primjer. Jednom bivšem dekanu je žena bila sekretarica. Upisao je kao redovnog studenta na istom tom fakultetu. Sin mu je redovno studirao u drugoj državi, ali je na tatinom fakultetu takođe bio redovan (sa fotokopiranim dokumentima!), sve ispite je u roku položio i na vrijeme diplomirao. Onda je tata zaposlio suprugu jednog visokog funkcionera, a ovaj njemu sina.

Šesti primjer. Izbori u zvanja bez ikakvih referenci, bez zadovoljavanja elementarnih naučnih kriterijuma. Onda takvi „kadrovi“ proizvode nove „kadrove“.

Sedmi primjer. Jedan međunarodni časopis se nalazi u poznatim i priznatim međunarodnim bazama podataka. Univerzitetski zlobnici ga zvanično kategorišu na ponižavajuće mjesto, čime se ustvari ponižava domicilna država.

Osmi primjer. Na jednom fakultetu se neformalno (činjenjem) „proglasio“ zanat za nauku: podizanje i spuštanje čamca, gašenje požara, simulacija vožnje broda i sl. Nadoknada za te kurseve iznosi desetak hiljada € svakih 2-3 mjeseca, a plata redovnog profesora je cca 750€.

Naveli smo samo neke izabrane primjere s dokazima. Oni su tipični, bez obzira na iznos štete koji su nanijeli društvu. Ima još mnogo sličnih i težih primjera, s mnogo većim ciframa i tragičnijim poslasticama, koji bi bolje objasnili suštinu istraživačkog problema. Za objašnjenje razmatranog fenomena je možda najbolje, najumjesnije i najefikasnije postaviti jednostavno pitanje: da li se prednje može događati u institucionalizovanim uslovima?

Da bi se izbjegla moguća zabluda: potrebno je razlikovati one oblike socijalne patologije koji nijesu otkriveni i dokazani, za koje postoji samo nagađanje i sumnja, od onih za koje postoje jasni i pismeni dokazi, a ništa se ne preduzima da se vinovnici kazne. To je dovoljan razlog za formulisanje termina institucionalni nihilizam i takođe dovoljan dokaz za njegovo postojanje.

Uslovno govoreći, institucionalni nihilizam se može objasniti na sljedeći način: kad nema institucija – nema ni kazne za antiinstitucionalno ponašanje.

6. PRIJEDLOG MJERA ZA IZLAZ IZ KRIZE

B. Yernkyan se u svojoj recenziji pita (vidi u: V. Drašković, M. Drašković 2013, s. 179): „Kakva (institucionalno-ekonomska) *alternativa* - naučno zasnovana i potencijalno ostvarljiva – može da se predloži da popuni ili bar ublaži razmatrani *institucionalni vakuum*, koji se pretvorio u *institucionalni nihilizam* i razorno djeluje na društvo i sve njegove podsisteme? Jer, institucionalni vakuum je stepen dezorganizacije (koja je logično predodređena ignorisanjem institucionalnih specifičnosti država, reformisanih u skladu s receptima kvazi-neoliberalne doktrine), kada je entropija sistema, koja je u procesu tranzicije rastjerala ranije institucije (bez formiranja novih) i njima pripadajući poredak (bez obzira kakav) i poprimila tolike razmjere da je obesmislila samu tranziciju. Čime se može popuniti institucionalni vakuum? Kojim pravilima i propisima, mehanizmima i regulatorima, koji su u stanju da adekvatno odgovore na izazove vremena i budu kompatibilni s kulturnim i istorijskim vrijednostima i tradicijama naroda, samobitnošću privreda koje se transformišu i identitetima njihovih društava?“

On navodi da je odgovor je dat u citiranoj monografiji, a on se u najkraćem može sublimirati kao eliminacija kvazi-institucija i nasilja u tranzicijskim privredama. Pitanje nasilja uopšte, a

u tranziciji posebno skreće pažnju mnogih autora (npr. Nobelovca D. Northa,) jer je to, pored ostalog, usko povezano (isprepleteno) s pitanjem uzroka nastanka institucionalnog vakuma, a posebno formiranja u društvenom mentalitetu nihilističkog odnosa prema institucijama - pošasti zemalja država tranzicije.

Izlaz je pronalaženju konzistentnih praktičnih institucionalnih konstrukcija, zasnovanih na dostignućima neoinstitucionalne ekonomije i odgovarajućim uzornim modelima razvijenih država, koje odgovaraju današnjim izazovima i realnostima, koje se ogledaju u institucionalnom pluralizmu i realnim institucionalnim promjenama. Izlaz je upravo u realnostima, a ne nekim imaginarnim slikama, koje su apstraktne od njihovih privreda i društava, koje nastavljaju, eksplicitno ili implicitno, da obilježavaju (beznadežno?) bifurkacione tačke. Sve te praktične konstrukcije, koliko god bile specifične od države do države, moraju kao zajednički imenitelj sadržati institucionalni pluralizam, kao vrhunsko dostignuće razvijenih društava i privreda (Yerznkyan, Ibid).

Dobre i efikasne institucije svuda, a u tranzicijskim državama posebno, moraju: *prvo*, uspostavljati i štititi svojinska prava u društvu, *drugo*, ograničavati sve moguće elite, koje već jesu i dalje nastoje da eksproprišu nečiji dohodak ili imovinu i *treće*, obezbjeđivati jednake šanse za najšire slojeve društva u domenu zapošljavanja, socijalne sigurnosti i ljudskih prava. Tamo gdje nema kvalitetnih i efikasnih institucija, nema ni ekonomskog rasta i razvoja, ni društvenog prosperiteta.

ZAKLJUČAK

Kvazineoliberalna doktrina kao nasilan oblik kvaziinstitucionalnog monizma *nije panaceja* za Crnu Goru, BiH, Srbiju i druge države Jugoistočne Evrope, niti za mnoge druge postsocijalističke države tranzicije.

Univerzalni mehanizam pluralističke institucionalne koordinacije je dokazani recept za ekonomski rast i održiv ekonomski razvoj.

U uslovima nedostatka i/ili zatajivanja institucija, moguće je da pogrešne postsocijalističke ekonomske politike (kao što je kvazineoliberalna) formiraju specifični kočioni i antirazvojni model, koji karakteriše funkcionisanje tzv. „grabeške države“, koja supstituiše „državu razvoja“.

Prednje je moguće isključivo u uslovima dugoročnog institucionalnog fijaska, koji smo idejno i metaforično označili kao institucionalni nihilizam, zbog brojnih pojava antiinstitucionalnog djelovanja, sa drastičnim posljedicama po državu i narod.

Metodološka, deskriptivna i logička analiza navedenih primjera verifikuje polaznu i pomoćnu hipotezu.

LITERATURA

1. Drašković, V. (2005), Svojina i privatizacija, Fakultet za pomorstvo, Kotor.
2. Draskovic, V., Draskovic, M. (2012), "Institutional Nihilism of the Post-Socialist Transition", Montenegrin Journal of Economics, Vol. 8, No 2, Special Issue, 191-206.
3. Draskovic, V., Draskovic, M. (2012a), "Institutional Nihilism as a Basis for Anti-Development Policy", Montenegrin Journal of Economics, Vol. 8, No 1, 119-136.
4. Draskovic, V., Draskovic, M. (2012b), "Institucionalni nihilizam kao ograničenje ekonomske politike u državama SEE", Ekonomija/Economics, god. 19, br. 1, 209-222.
5. Drašković, V., Drašković, M. (2012c), "Put u institucionalni nihilizam – slučaj država Jugoistočne Evrope", Ekonomske teme, god. 50, br. 4, 451-464.
6. Drašković, V., Drašković, M. (2013), Institucije, poredak i tranzicija, Rifin _ Zagreb i ELIT – Podgorica.
7. Mesarić, M. (2011), "Neoliberalizam vs. planiranje kao institut društveno-ekonomskog razvitka", Montenegrin Journal of Economics, Vol. 7, No 9, 5-20.
8. North, D. C., Walis, J. J. & Weingast, B. R. (2009), Violence and Social Orders – A Conceptual Framework for Interpreting Recorded Human History, The Syndicate of the Pres of the Cambridge University.
9. Toynbee, A. J. (1934), A Study of History, Oxford University Press, Oxford.
10. Young, S. (2003) Moral Capitalism: Reconciling Private Interest with Public Goods, Berret Kohler Publishing, San Francisco.